

УДК 526.40:366.30

© 2015

ОРГАНІЧНЕ СПЕЦІАЛІЗОВАНЕ М'ЯСНЕ СКОТАРСТВО

Л.О. Тимченко,

*кандидат
сільсько-
господарських
наук*

*Національна
академія
аграрних наук
України*

Мета. Пошук напрямів підвищення ефективності м'ясного спеціалізованого скотарства (виходячи з особливостей галузі) та задоволення потреб населення у якісних, безпечних харчових продуктах. **Методи.** Економіко-статистичний, монографічний, порівняльно-розрахунковий. **Результати.** Досліджено рівень виробництва спеціалізованого м'ясного скотарства та можливість застосування традиційних технологій для отримання безпечної органічної продукції. Збалансоване комплексне використання ґрунтово-кліматичних і біологічних ресурсів та відповідне підвищення ціни на органічну яловичину дасть змогу досягти рентабельності галузі, а також відкриє можливість виходу продукції на зовнішні ринки. **Висновки.** Особливості технології екстенсивного м'ясного спеціалізованого скотарства в Україні можуть бути використані для організації прибуткового виробництва органічної продукції. Початковий рівень ефективності виробництва яловичини (рентабельність мінус 20%, середньодобовий приріст худоби — 800 г) за відсутності державної підтримки дасть змогу досягти прибутковості галузі за переходу на органічне виробництво і відповідного збільшення реалізаційної ціни худоби на 50%.

Ключові слова: м'ясне скотарство, яловичина, традиційні технології, органічне виробництво.

Постановка проблеми. Якісне харчування є одним з вирішальних чинників здоров'я нації і визначається рівнем розвитку суспільства. Висока біологічна цінність яловичини, зокрема від худоби м'ясних спеціалізованих порід, через невисоку купівельну спроможність населення загубилася у запропонованій ринком дешевшій продукції, яка не завжди відповідає фізіологічним потребам людини. Так, кількість спожитого тваринного білка досягає всього 40% від фізіологічної норми [2, 5]. Отже, насичення якісним продуктом вітчизняного продовольчого ринку потребує інтенсифікації та збільшення обсягів виробництва яловичини і здешевлення продукції, забезпечення інвестиційної привабливості галузі.

Мета досліджень — пошук напрямів підвищення ефективності м'ясного спеціалізованого скотарства (виходячи з особливостей

галузі) та задоволення потреб населення у якісних, безпечних харчових продуктах.

Методи досліджень. Економіко-статистичний, монографічний, порівняльно-розрахунковий. Для розрахунків використано матеріали Державної служби статистики України та нещодавно розформованої Української галузевої виробничо-наукової асоціації «М'ясне скотарство».

Результати досліджень. Виробництво яловичини в країні відбувається за двома основними напрямками: вирощування великої рогатої худоби молочного напрямку продуктивності на м'ясо та за технологіями м'ясного спеціалізованого скотарства. За 15 останніх років частка яловичини і телятини у структурі виробництва м'яса зменшилась з 45,4 до 17,5% [15]. Відсутність мотивації спричиняє згортання виробництва яловичини в Україні,

яке, зокрема за останній рік, сягнуло 12,2% (до 576,4 тис. т у живій масі, 412,7 тис. т у забійній масі). Фактично через тимчасову окупацію території АР Крим і часткове припинення сільськогосподарського виробництва в Донецькій і Луганській областях виробництво яловичини у 2014 р. додатково зменшилося на 4%. Щорічне скорочення поголів'я великої рогатої худоби становить 2–3%, особливо у великих сільгоспідприємствах (за минулий рік — 6%). Худоби м'ясного напрямку продуктивності у 2014 р. залишилося 60,8 тис. гол. (у 2013 р. було 75,1 тис. гол.), скорочення становить 19% за рік. Особливо на подальший розвиток м'ясного спеціалізованого скотарства вплине скорочення поголів'я м'ясних корів — з 33,4 тис. гол. на початку 2014 р. до 27,3 тис. гол. на початку 2015 р. (на 18,3% за рік) [14, 15].

Середня продуктивність худоби на вирощуванні, відгодівлі та нагулі вже кілька років перебуває на одному рівні — 500–550 г на добу (у 2014 р. — 525 г), приріст живої маси худоби на рівні 600–900 г мають 20,5% підприємств і лише 2,5% підприємств — понад 900 г на добу [15].

Виробництво яловичини і телятини (на рівні 410 тис. т забійною масою в 2013–2014 рр. [17]) загалом є збитковим, зокрема, рентабельність у 2014 р. становила мінус 34,5% для всіх видів господарств [6] і протягом 5-ти останніх років перебуває на рівні мінус 30–43%.

Замкнутий цикл вирощування м'ясної спеціалізованої худоби, зокрема утримання телят під матерями-годувальницями до 6–8-місячного віку, спричиняє значні витрати та тривалий оборот вкладених ресурсів — до 42–45 міс. Через необґрунтовану податкову політику, а також цінову політику, що не враховує якість продукції, та інші економічні причини навіть комплексне ведення спеціалізованого м'ясного та молочного скотарства не може покрити значні збитки виробництва яловичини.

Нині незначний з об'єктивних причин попит на яловичину в країні задовольняється в основному завдяки власному виробництву, імпортуванню яловичини, м'ясних продуктів і становить 4–4,5% від фонду споживання [9].

Проте, прогножуючи споживання до 2020 р. яловичини і м'ясних продуктів з неї з розрахунку 12,2 кг на рік на людину (враховуючи різний рівень доходів споживачів), чисельності населення 43,3 млн осіб, розрахований фонд споживання 530 тис. т яловичини

може бути тільки частково забезпечено за рахунок внутрішнього виробництва (320 тис. т). Прогнозна частка споживання за рахунок імпорту (210 тис. т) становитиме близько 40% [10].

На думку багатьох дослідників, навіть за наявних обсягів виробництва Україна, захищаючи внутрішній ринок, проводитиме політику імпортозаміщення, яка після насичення внутрішнього ринку створить передумови для експорту сільськогосподарської продукції [11]. У свою чергу, можливість експорту яловичини розглядається експертами як могутній чинник стимулювання розвитку м'ясного скотарства в країні.

Відкриття європейських ринків для вітчизняних виробників і поглиблення переробки сільськогосподарської продукції передбачено Програмою діяльності Кабінету Міністрів України (Постанова Верховної Ради України від 11.12.2014 р. № 26–VIII). Отже, питання оцінки якості продукції, зокрема яловичини, має особливе значення. Крім того, дотримання системи стандартів потребує розроблення окремих механізмів, оскільки на початок 2015 р. у господарствох населення зосереджувалось 66,3% поголів'я великої рогатої худоби (із 3,9 млн гол., наявних у країні), зокрема корів — 76,6% [15].

Основним принципом, який покладено в основу гармонізації вітчизняної нормативної бази щодо якості продукції до вимог СОТ, зокрема стандартів ISO та HACCP, має бути високий рівень контролю якості продукції на всіх етапах її виробництва — від засобів виробництва до реалізації продукції переробки, що особливо важливо в умовах відкритого внутрішнього ринку для продукції і товарів країн ЄС. Базою для підвищення конкурентоспроможності продукції сільського господарства, зокрема яловичини, на внутрішньому та зовнішньому ринках слугуватимуть оновлені закони України «Про технічні регламенти та процедури оцінки відповідності», «Про метрологію та метрологічну діяльність» та «Про стандартизацію».

Реалізація програм розвитку галузі, використання господарств населення як сировинної бази для переробки яловичини знає значного гальмування через неповну ідентифікацію та реєстрацію сільгоспідприємствами наявного поголів'я худоби. Приведенню виробництва яловичини до норм ЄС сприятиме ухвалений Верховною Радою України Закон «Про внесення змін у деякі закони

України з питань ідентифікації та реєстрації тварин», згідно з яким відповідні витрати візьме на себе держава способом компенсації таких витрат товаровиробникам.

Аналізуючи технологічні особливості виробництва яловичини у спеціалізованих господарствах із замкнутим циклом виробництва та власною кормовою базою, можна передбачити ефективне використання м'ясного спеціалізованого скотарства як базу для органічного виробництва.

В ЄС державне регулювання у сфері органічної продукції здійснюється Постановою Ради (ЄС) №834/2007 від 28 червня 2007 р., а також Постановою Комісії Європейських Співтовариств №889/2008 від 5 вересня 2008 р. «Детальні правила щодо органічного виробництва, маркування і контролю для впровадження Постанови Ради (ЄС) № 834/2007 стосовно органічного виробництва і маркування органічних продуктів». Система інспекції органічної продукції в ЄС є змішаною — державно-приватною. Крім європейської системи сертифікації органічних продуктів, найпоширеніші американська і японська. Програма акредитації сертифікаційних установ, яку здійснює Міжнародна федерація органічного сільськогосподарського руху (IFOAM), дає змогу досягти міжнародної гармонізації базових вимог до органічної продукції.

Відповідно до норм Закону України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» від 3 вересня 2013 р. № 425–VII за виробництва органічної продукції використовують методи, які у процесі розвитку тварин і переробки сировини виключають використання ГМО, їх похідних і продуктів, вироблених з ГМО, як кормів, технологічних добавок, препаратів захисту рослин та поліпшення ґрунту, добрив, насіння. Крім інших вимог, вибір технології утримання тварин здійснюють з урахуванням фізіологічних та етологічних потреб тварин, мінімізації стресу та стимулювання їх природного захисту. Забороняється безземельне виробництво худоби, за якого оператор поголів'я не господарює на землях сільськогосподарського призначення або не уклав письмової угоди про співробітництво з іншим оператором.

Перехід на систему органічного виробництва пов'язаний зі збільшенням виробничих витрат, зокрема, живої праці, застосуванням якісних природних систем удобрення, захисту

рослин, ветеринарного обслуговування, додаткових витрат на зберігання і транспортування продукції, з неотриманою вигодою від часткового виходу інтенсивних культур із сівозміни. За даними FAO, органічні корми для великої рогатої худоби коштують удвічі дорожче від традиційних [7]. Крім того, екстенсивним є розвиток тварин, зокрема нарощування живої маси без використання стимуляторів росту.

Слід зважити на досить високу вартість потрібної щорічної сертифікації підприємств під час імпортування органічної продукції в країні ЄС — від 5000 грн до 8000 євро на рік залежно від сертифікаційного органу, в Європі (за даними IFOAM) — від 250 до 750 євро залежно від виду діяльності, розмірів підприємства та ін. Однак слід врахувати розмір середнього сертифікованого підприємства в Європі — 30–50 га угідь і в Україні — близько 2200 га.

Однак, враховуючи рівень заробітної плати, вартість землі, сертифікаційних послуг і вартість організаційних заходів для переходу на органічне виробництво, собівартість вітчизняної органічної продукції має бути нижчою порівняно з країнами ЄС. З іншого боку, більшість виробників яловичини за технологіями м'ясного спеціалізованого скотарства в Україні — це невеликі підприємства, отже, всі витрати стосуються відносно невеликого обсягу продукції. Крім того, в країні відсутнє дотування сільськогосподарства і органічні підприємства не мають жодних пільг.

Компенсувати ризики виробництва, сертифікаційні, інспекційні витрати та витрати перехідного періоду повинні вищі ціни на органічну продукцію — фактично різниця становить 10–50% (на всі види продукції), а в окремих випадках навіть 100–200% [1].

Зважаючи на платоспроможний попит, українські виробники будуть зорієнтовані найімовірніше на зовнішній ринок органічної продукції, в основному рослинницької, загальна щорічна вартість якого перевищує за різними висновками експертів 45 млрд дол. США, або 40 млрд євро [13] та має тенденцію до зростання.

Усе ж, для розвитку органічного м'ясного скотарства наша країна має необхідний генетичний потенціал худоби, що спроможний конкурувати з інтенсивними імпортними породами в природно-кліматичних і господарських умовах України. Тварини вітчизняних порід худоби м'ясного напрямку

продуктивності (українська м'ясна, волинська м'ясна) за середньодобових приростів 1200–1500 г у 18-місячному віці досягають живої маси 600–650 кг [4, 16]. За інформацією Української галузевої виробничо-наукової асоціації «М'ясне скотарство», в 2010 р. в країні племінного поголів'я худоби м'ясного напрямку продуктивності вітчизняної селекції було в 1,5 раза більше, ніж тварин іноземної селекції. Тварин вітчизняних порід і найпоширеніших порід зарубіжної селекції (герфордська, абердин-ангуська, шароле, кіанська, санта-гертруда) використовують для виведення нових порід, поліпшення наявних і промислового схрещування з коровами молочного та молочно-м'ясного напрямів продуктивності, нащадків яких вирощують на м'ясо.

Одним з основних чинників розвитку галузі є відтворення худоби, рівень якого забезпечить реалізацію високого генетичного потенціалу порід і нарощування поголів'я. Завдяки оптимальному рівню повноцінної годівлі худоби для усіх технологій, зокрема екстенсивних, можливе вирощування телиць до живої маси 400–450 кг (для тварин великих порід) у віці 18–20 міс. Це забезпечує інтенсифікацію обороту стада та отримання не менше 85 телят на 100 маток, що є граничною межею рентабельності галузі [3].

Завдяки безприв'язному утриманню усіх статевовікових груп тварин протягом року, сезонним отеленням корів у лютому–квітні, використанню дешевих кормів власного виробництва з урахуванням зональних особливостей та дуже обмеженому використанню хімічних засобів у кормовиробництві вітчизняне м'ясне скотарство здебільшого без додаткових витрат забезпечує високу харчову цінність яловичини як органічної продукції. Хоча, за даними Української галузевої виробничо-наукової асоціації «М'ясне скотарство», у 2010 р. понад 10% поголів'я утримувалося не за технологією м'ясного скотарства.

Площі природних кормових угідь, що є передумовою для розвитку «дешевих» технологій виробництва яловичини, в Україні мають тенденцію до зменшення (8,5 млн га — у 2012 р., 7,9 млн га — у 2013 р.). Зокрема, частка пасовищ на площі сільськогосподарських угідь становить — 13,1% (5,4 млн га) і сіножатей — 5,8% (2,4 млн га) [9, 12], але користуються ними в основному господарства населення (43,1% площі природних кормових угідь), крім того, більшу частину цих

площ використовують у молочному скотарстві. Отже, розвиток кормової бази м'ясного скотарства буде здебільшого зорієнтовано на рільництво.

На формування галузі матиме значний вплив чинник домінування зернового господарства у кон'юктурі світового і вітчизняного ринку та виробництва насіння соняшнику, ріпаку і сої. Україна постачає на зовнішні ринки продовольства 35 млн т зерна з вироблених 63 млн т (запрограмоване виробництво 80 млн т) [8] та понад 3,8 млн т з 4 млн т олії. Реалізація експортних можливостей потребуватиме розширення посівних площ цих культур і, зважаючи на значну розораність землі, яка сягає 78% (32,5 млн га ріплі) всіх сільськогосподарських угідь (41,5 млн га) [9], — застосування системи монокультури, що призводить до порушення екологобезпечного природокористування та виснаження ґрунту, спалаху хвороб і втрати урожайності. Отже, забезпечення повноцінного рівня годівлі худоби, який визначає фізіологічний стан тварин і зумовлює продукування найціннішої м'язової тканини та відтворну здатність худоби, відбувається за залишковим принципом.

Як свідчить досвід країн з розвиненим землеробством, умовою переходу до системи органічного виробництва є високий рівень потенційної родючості ґрунту. Отже, кормовиробництво для м'ясного скотарства потребує розвитку як інтенсивна спеціалізована галузь. Крім того, розвиток скотарства сприятиме раціональному використанню біокліматичного потенціалу, зниженню неприпустимої розораності ґрунтів, зокрема завдяки залуженню ріплі для створення пасовищ.

Оцінюючи технологічні умови м'ясного спеціалізованого скотарства як сприятливі для переведення галузі на систему органічного виробництва, незважаючи на їх втратність, вважаємо, що за сучасних економічних умов у країні, коли не доводиться розраховувати на концентрацію державних ресурсів і коштів на формуванні сприятливої для розвитку спеціалізованої галузі ефективної цінової та фінансово-кредитної політики, рентабельність галузі можуть забезпечити тільки підприємства з високим рівнем виробництва.

За нашими розрахунками, враховуючи низьку ефективність галузі на сучасному етапі, перехід на органічне виробництво забезпечить вихід з безприбутковості тим спеціалізованим господарствам, які

досягли продуктивності тварин не нижче 800 г на добу та мають рівень рентабельності виробництва яловичини не нижче мінус 20% (за замкнутого циклу виробництва), за умови підвищення на 50% реалізаційної ціни худоби. Дотримання раціональної

структури стада і доведення частки реалізованого на м'ясо молодняка до 10% щороку та створення умов для відтворення худоби забезпечить підвищення рівня рентабельності спеціалізованого виробництва яловичини додатково на 10–15 пунктів.

Висновки

Особливості технології екстенсивного м'ясного спеціалізованого скотарства в Україні можуть бути використані для організації прибуткового виробництва органічної продукції. Граничний рівень ефективності виробництва яловичини (рентабельність

мінус 20%, середньодобовий приріст худоби 800 г) за відсутності державної підтримки дасть змогу досягти прибутковості галузі за переходу на органічне виробництво і відповідного збільшення реалізаційної ціни худоби на 50%.

Бібліографія

1. *Артиш В.І.* Особливості органічного агровиробництва в концепції сталого розвитку АПК України// Економіка АПК. — 2012. — № 7. — С. 19–23.

2. *Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України//* Статистичний збірник; за ред. Н.С. Власенко. — К.: Державна служба статистики України, 2013. — 56 с.

3. *Гончаренко Л.В.* Особливості поліпшення основних репродуктивних показників маток м'ясних порід// Л.В. Гончаренко, О.С. Василець, В.Г. Василець// Науково-технічний бюлетень Інституту тваринництва НААН. — № 109. — С. 80–87.

4. *М'ясне скотарство//* О.Г. Тимченко, М.В. Зубець, В.С. Козир та ін.; за ред. О.Г. Тимченка. — К.: Урожай, 1991. — 192 с.

5. *Наказ* Міністерства охорони здоров'я України від 18.11.1999 р. № 272 «Про затвердження Норм фізіологічних потреб населення України в основних харчових речовинах та енергії».

6. *Основні економічні показники виробництва продукції сільськогосподарства в сільськогосподарських підприємствах за 2014 рік//* Статистичний бюлетень; відп. за вип. О.М. Прокопенко. — К.: Державна служба статистики України, 2015. — 84 с.

7. *Органика* — цена. Торг уместен. 10 причин, по которым органические продукты стоят дороже// Что едим. — 2014. — № 9 (19).

8. *Програма* «Зерно України — 2015». — К.: ДІА, 2011. — 48 с.

9. *Сільське господарство України 2013//* Статистичний збірник; за ред. Н.С. Власенко. — К.: Державна служба статистики України, 2014. — 399 с.

10. *Скрипник А.В.* Перспективи досягнення світових стандартів споживання м'яса в Україні//

А.В. Скрипник, М.А. Родина, Л.В. Воловоденко// Проблеми економіки. — 2014. — № 1. — С. 95–102.

11. *Співак Р.В.* Модель імпортозаміщення та стимулювання експорту: ефект синергії// Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності: зб. наук. праць ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет». — Маріуполь, 2010. — Т. 2. — С. 82–86.

12. *Статистичний* щорічник України за 2012; за ред. О.Г. Осаулєнка. — К.: Державна служба статистики України, 2013. — 551 с.

13. *Степасюк Л.М.* Органічне виробництво — основний фактор підвищення конкурентоспроможності продукції скотарства в сільськогосподарських підприємствах// Л.М. Степасюк, З.М. Тітенко// Вісн. Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. — 2014. — № 1. — С. 52–56.

14. *Тваринництво* України 2013// Статистичний збірник; за ред. Н.С. Власенко. — К.: Державна служба статистики України, 2014. — 212 с.

15. *Тваринництво* України 2014// Статистичний збірник; відп. за вип. О.М. Прокопенко. — К.: Державна служба статистики України, 2015. — 211 с.

16. *Технологія* виробництва продукції тваринництва: підручник// О.Т. Бусенко, В.Д. Столюк, О.Й. Могильний та ін.; за ред. О.Т. Бусенка. — К.: Вища освіта, 2005. — 496 с.

17. *Україна* — 2014// Статистичний бюлетень; відп. за вип. О.А. Вишнеvsька. — К.: Державна служба статистики України, 2015. — 28 с.

Надійшла 30.07.2015.